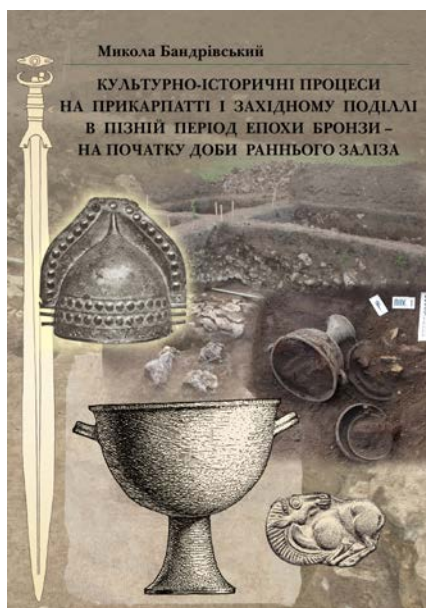

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 417–418.

РЕЦЕНЗІЇ. ХРОНІКА

БАНДРІВСЬКИЙ М. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ПРИКАРПАТТІ І
ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ В ПІЗНІЙ ПЕРІОД ЕПОХИ БРОНЗИ – НА ПОЧАТКУ ДОБИ
РАННЬОГО ЗАЛІЗА. – Львів, 2014. – 573 с.

У 2014 р. побачила світ монографія старшого наукового співробітника відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України М. Бандрівського “Культурно-історичні процеси на Прикарпатті і Західному Поділлі в пізній період епохи бронзи – на початку доби раннього заліза”. Як сказано в анотації, у рецензованій роботі узагальнено археологічні матеріали та здійснено теоретичну реконструкцію культурно-історичних процесів, які відбувались на цих землях в досліджуваний період. Розглядаються питання генезису, основних етапів розвитку та історичної долі носіїв Голіградської і Висоцької культур та груп перед – і ранньоскіфського часу. Значна увага приділена також питанням відносної і абсолютної хронології досліджуваних культур і груп, що дало підстави уточнити їх періодизаційні схеми та місце в хронологічній шкалі тогочасних культур і груп Центральної і Південно-Східної Європи.

М. Бандрівський є знаним в Україні та поза її межами дослідником, автором важливих польових проектів та низки ґрунтовних монографій. Отже, вихід узагальнюючого аналізу процесів, що мали місце в ключових регіонах Західної України за доби фінальної бронзи та на перших етапах раннього залізного віку є актуальним і важливим з усіх позицій. Рецензоване дослідження базується не лише на матеріалах розкопок автора, а й на ретельній пошуковій роботі в музеях, наукових фондах, архівах та бібліотеках країн Центрально-Східної Європи. Його результатом є напрацювання нового бачення тенденцій культурогенези на схід від Волинської брами та Карпатських перевалів впродовж майже тисячі років (1300–400 р. до Р. Х.). Запропоновано оригінальну реконструкцію культурно-історичних процесів, які мали місце на землях Прикарпаття і Західного Поділля у зазначений вище період. Велике місце приділене складним питанням генези, етапів розвитку та подальшої долі носіїв Голіградської і Висоцької культур, культурних груп найпізнішого передскіфського часу та архаїчного періоду Великої Скіфії. Зі вступом до епохи раннього заліза автор робить стрибок з темних віків праісторії в історичну добу з її численними й суперечливими свідченнями щодо племен і народів, які мешкали понад 2500 років тому на наших землях.

Загалом, монографія М. Бандрівського є завершеним науковим дослідженням з чудовою ілюстративною базою та змістовними додатками.

Водночас, не можна утриматися від низки зауважень та пропозицій. У вступі варто було чіткіше окреслити мету дослідження, його головні напрямки та відзначити, що вже зроблено автором у цьому плані. Дискусійні моменти й примітки варто було перенести до наступних розділів монографії, так само як і детальний аналіз парних поховань Висоцької культури. У висновках слід було чіткіше сформулювати ключові результати чинного дослідження, не зриваючися вже на запізнілу полеміку. Не слід було авторові “гратися” терміном “цивілізація” при характеристиках культур доби бронзи на теренах України. Це нині модно, але геть некоректно. Навіть за скіфської доби вживати “цивілізаційні” епітети щодо варварів я б не став, остерігався.

“Номади”, “кочовики”, “вершництво” – новації й надбання кіммерійської доби (після X ст. до Р. Х.), себто наслідки іранізації землеробського населення Лісостепу. Номади й спровокували появу системи городищ Чорноліської та Голіградської культур. Ніхто мурувати фортечні стіни знічев'я не стане.

Припущення щодо існування курганів на цвинтарях Висоцької культури цікаве. Рецензент, свого часу, виділив курганно-грунтові цвинтарі Білозерської культури (Широке, Брилівка, Компанійці, Казаклія). Можливо й тут могла бути аналогічна комбінація. Але білозерські кургани ще зберігали на момент розкопок рештки насипів. Кам'яні та бронзові бойові молотки показові для кіммерійських поховань чорногорівського типу. Автор подає аналогії для них з Північного Кавказу, перестрибуючи через Степ. Зображення молотка, притороченого до бойового поясу, є на стелі поховання в Чкаловому на Сивашах. До речі, слід було уникати слова “Закавказзя”, що є географічним нонсенсом. Вірно – Південний Кавказ.

Не може бути “абстрактних зображень”, адже абстракція це відсутність зображення. Краще вживати слово “композиція”. Бабине та Висоцька культура істотно роз'єднані в часі. Не могло бути “білогрудівсько-сабатинівського блоку культур”, бо це явища різночасові.

Точка зору В. Клочка щодо західного походження турбінсько-сейминських бронз є екзотичною. М. Бандрівський, здається, перший, хто її підтримав. Розташування пар небіжчиків у стані “еротичної гри” відоме в культурах Степу від доби ранньої бронзи.

Чи можна було авторові, аналізуючи вершницькі комплекси перед скіфської доби, ігнорувати кіммерійську проблему? М. Бандрівського спокусили суб'єктивні припущення й висновки Кукліної, що продукувала свої опуси в другій половині ХХ ст., а я довіряю свідченням Геродота з V ст. до Р. Х., який спирався на тексти очевидців кіммерійських походів. Дискредитувати Батька історії намагалися й попередники Кукліної, так само непереконливо, як і вона. Ну “вітерців” ще можна якось зрозуміти, послуговуючись тезою: “Умом Россию не понять!”. Але навіщо авторові спалювати першу (кіммерійську) сторінку історії України, засвідчену документально? Зрозуміти феномен Михалківської групи поза кіммерійським контекстом не реально, на мій погляд. Однією фразою (взятої з праці І. Кукліної – ред.) автор безапеляційно “поховав” монографію О. Тереножкіна “Кіммерійці”. Вийшло якось не солідно, як для наукової праці. До кола київських археологів М. Бандрівський залучили німців Р. Ролле та В. Герца з Гамбурга. Адже мова йде про спільний українсько-німецький проект, де німецька сторона аж ніяк не була на ролях статистів.

Стрімке критичне пірнання автора в загальноскіфську проблематику виглядає не зовсім логічним в контексті рецензованої монографії. Порушена проблема вимагає розлогої статті, а то й монографії, а не такого собі наскоку. Рекомендую авторові повернутися до неї вже після виходу в світ цієї монографії.

Не розумію також, пощо автор ополчився на все іранське? М. Бандрівський вивчає праісторію та ранню історію Невриди. Номади в I тис до Р. Х. на землях України всі були іраномовними, були неспокійними сусідами неврів. Досліджувати стосунки землеробського та кочового світів варто без зайвих емоцій. Так само спираючись на студії О. Трубачова, чи варто аж надто протиставлять ідондоаріїв – іраноаріям? Зрештою, й перші й другі були аріями, що вискочили зі спільної колиски й розбіглися світами. Тим більш складно розділити їх на археологічному матеріалі. Знаю на власному досвіді.

В античних авторів не може бути “малозначущого тексту” за визначенням. Тим більше, коли мова йде про власника “кіммерійських скарбів”. Авх, можливо, був законним спадкоємцем “священного золота” царів Кіммерії – репрезентантом відповідного харизматичного клану.

Ну й останнє зауваження. Автор посилається на мої Кіровоградські тези 1987 р. У них я не лише не ставлю під сумнів ототожнення чорногорівської групи поховань з кіммерійцями, а й наголошую на такому ототожненні. Рекомендую перечитати ці мої засадничі антикуклінські тези.

Віталій ОТРОЩЕНКО